

ישלך אל-ערב הגורשים במזרח-התיכון

פרופ' ברנרד לואיס

בעידן זה של אמצעית-קשורת המוניים נוהג מקובל הוא לראות, ואף לחשוב, בדימויים פשטניים. רבים מדימויים אלה הם כוזבים ומסוכנים.

לפופולריות רבה זוכה הדימוי המשפטי, אשר בו נראות המעצמות הגדולות כמו עוטות גלימות-משפט או יושבות על מִדִּין, לעתים כשופטות, לעתים כפרקליטות, כשישראל והמדינות הערביות ממלאות את תפקיד הלקוחות או בעלי-הדין.

שתי הגרסאות אינן הולמות המציאות. המעצמות הגדולות אינן יושבות בדין כדי להפעיל את החוק או לעשות משפט, אלא משתדלות להגן על האינטרסים שלהן ולקדמם. לשתיהן — ביסודו של דבר — אותה מטרה, אך הן מנסות להשיגה בדרגות שונות של תבונה, יושר, התמדה ואכזריות. עובדה זו ידועה היטב למדינות הקטנות.

תפקידן של המעצמות הגדולות גם אינו תפקיד של פרקליטים. מו"מ בין המעצמות הגדולות אינו אולם של בית-דין. אין שופט וכמעט שאין חוק, והיריב אינו מסתכן בשלילת רשיונו אם הפר את כללי-הנהלים.

דימוי משפטי, הגם שהוא קוסם למשפטנים האמונים על כללי הדיון המשפטי ולמשקיפים האמונים על התכניות המשפטיות בטלוויזיה, הוא בלתי-רלבנטי ביסודו.

דימוי אחר, שאול מבית-הספר וחדר-הילדים, מצייר את היחסים בין המדינות במונחים של „ילדים

ארבע שנים לאחר מלחמת ששת-הימים, אין עדיין תקווה להסדר שלום יציב במזה"ת, ואחת הסיבות העיקריות לכך היא מעורבותן של מעצמות-העל באי-זור. הרשימה דנה במניעים ובאינטרסים הסובייטיים במזה"ת כפי שהוצגו על-ידי פרופ לואיס, בריסמכא בענייני האזור, בפני ועדת הסנאט האמריקני.

בניגוד לרושם הכללי, לא הסכסוך הערבי-ישראלי הוא הנושא העיקרי השנוי במחלוקת במזרח-התיכון מבחינת המדיניות העולמית. ביסודו זהו נושא מקומי, סכסוך בין אינטרסים מקומיים. אילו היו מניחים לצדדים לבדם, היו ללא ספק מגיעים לבסוף להסדר מסוים, ואף אם לאו — לא היה הדבר מהוה איום חמור על שלום העולם. אף אחד מן הצדדים אינו מסוגל להנחית מכת-מוות על האחר. אם לא יושג הסדר עשוי הריב להמשיך לפעפע, כמו בקפריסין או בקאשמיר, כשהוא גורם קשיים מסוימים — אך לא קריטיים — לצדדים, ומהוה מטרד מסוים לשאר מדינות העולם.

במזרח-התיכון, כבכל מקום אחר בעולם, לא הסכסוכים בין המדינות הקטנות הם המלבים סכסוך כים בין המעצמות הגדולות. נהפוך הוא. העניין העיקרי והאיום העיקרי במזרח-התיכון הוא ההתנגשות בין ארצות-הברית לברית-המועצות, שאלהיה עשויה, אולי, להתווסף במהרה גם סין. עימות גלובלי זה הוא המשפיע על סכסוכים מקומיים, שבלעדיו היו קלי-ערך, והופך אותם קשים ומסוכנים יותר כאחד.

גדולים" ו"ילדים קטנים", או מורים ותלמידים. האי-וולת לדמות כך את היחסים הבין-לאומיים ברורה כבר מעצם הניסוח. יתכן שיהיו למדינות גדולות מנהיגים נבונים יותר מאשר למדינות קטנות, אך אין זה בהכרח משום שהן גדולות יותר.

העימות בין מזרח למערב

המציאות המכרעת היא העימות — המשתרע על פני תבל כולה, כולל המזרח-התיכון — בין שתי מעצמות גדולות, בין שתי מערכות-שלטון ושתי תרבויות, הע-תידות אולי להיות שלוש. כל היתר כפוף לעימות זה, ומשני לו, כולל כל האינטרסים החומריים, המסח-ריים, הרגשיים והאחרים. מצב זה מחייב, על כן, ללא-דיחוי:

- להעריך את טבעו ומטרותיו של היריב, כולל בירור בעיות כמו חשיבותם היחסית של האינטרסים הרוסיים והקומוניזם, ומכלול קויהמדיניות והמג-מות בגזרות שונות של ההנהגה הסובייטית;
- לתכנן דרכי דיפלומטיה וטכניקה נאותות כדי למנוע סכסוך במקום בו אפשר למונעו ולהצליח במקום שבו אין מניעת הסכסוך אפשרית;
- להעריך גורמים וסיכויים מקומיים (כלומר — מזרח-תיכוניים), לתכנן דרכימדיניות וליישמן לאור האמור לעיל.

ניתן להזכיר כאן דימוי פשטני יתר על המידה ומאונש — זה המצייר את מדיניות החוץ כריב על פופולריות, תחרות בין המעצמות מי מהן מסוגלת להשיג את המספר הגדול ביותר של מה שקרוי בט-עות בשם "ידידות". ידידות ביחסי-ציבור פירושה שונה מן הפירוש הפרטי והאישי של המילה. ידידות אמיתית בין לאומים יכולה להתבסס רק על קרבה אמיתית או על אינטרסים משותפים — רצוי שניהם גם יחד. פירושה הרגיל של המילה במדיניות בין-לאומית, הוא הסדר כלשהו עם ממשלה. על ידידות מעין זו יישאל האם אפשרית היא? הרצויה היא? ואם תשיג אותה, כמה זמן מקוה אתה לקיימה? ומה ערכה כאשר השגת אותה? מטרתה של המדיניות באיזור זה צריכה להיות ביקוש אחר האמצעים היע-לים ביותר לעמוד מול היריב — ולא איסוף חתימות. כאן רוצה אני להעיר הערות כלליות אחדות, הנראות לי בעלות חשיבות בכל מו"מ העשוי להיערך.

דיפלומטיה ומודיעין

ראשית, הצורך להבדיל בין מדיניות ודיפלומטיה מן הצד האחד — ומודיעין והערכה מן הצד האחר. חשוב, כמובן, להשתדל להגיע לידיעת כוונות היריב ומטרותיו ולהערכתן, אך סבור אני, כי התרכזות

רבה מדי באלה עשויה לפגום במטרה החשובה יותר, ושניתן להשיגה בקלות גדולה בהרבה — להבהיר לצד האחר מהן כוונותיך אתה ומטרותיך שלך. זאת כמובן, בהנחה כי לך עצמך ברור בהחלט מהן מטרות וכוונות אלו. תפקידו של המנתח המודיעיני הוא להבין את הלך-מחשבתו של היריב. ככל שהצלחתו רבה יותר כן מסוגל הוא פחות לייצג את מעסיקו במו"מ כלשהו עם היריב. רק פסע הוא, בין ראית מטרותיו של הצד האחר לצפיית רצונותיו — ובכך יש מלכתחילה ויתור על חלק גדול מן המשחק. מעור-בותם של אנשי המודיעין בניהול המעשי של המו"מ עשויה להיות מסוכנת ביותר, בשל השיטות, כללי-הפעולה והמטרות השונים לחלוטים הנקוטים במודי-עין ואלה הנהיגים בדיפלומטיה.

הבנת היריב

לעומת זאת, שיטות המו"מ ובחירת אנשים המופק-דים עליו צריכות להיות תואמות לידוע לנו על אופיו של הצד האחר. השיטות, הסגנון, הלשון והאנשים המופעלים במו"מ עם ממשלת שווייץ, למשל, יהיו שונים במידה ניכרת מאלה ההולמים מו"מ עם "המאפיה", או עם ממשלות שונות שהוקמו ומנוה-לות על-פי עקרונות שכאלה.

לגבי הסוג האחד ויתור הוא מחוה של רצון טוב, שהצד האחר ישיב עליו כגמולו; ואילו הסוג האחר יראה אותו מחוה כהודאה בחולשה, אשר על היריב לנצלה ללא רחמים. אין לערב בין השניים. הדוגמה הידועה ביותר לכך היא המו"מ עם גרמניה הנאצית לפני מלחמת-העולם השניה, וכשלונם המוחלט של מנהלי המו"מ מצד המערב להבין את אופיים של המשטר הנאצי והאנשים שייצגוהו. דרכי המדיניות שננקטו כתוצאה מכך עשו את המלחמה לבלתי-ימנעת, וגרמו לכך כי נילחם בה בנסיבות הפחות נוחות מכל.

כשעוסקים במנהיגים הסובייטים, חשוב במיוחד להימנע מן השגיאה היסודית, אך המקובלת, כי הם פועלים בדרך בה פועלים אנו, ובאותה מתכונת פולי-טית ומוסרית. הם אינם עושים כן. השליטים הנוכ-חיים של ברית-המועצות הם אנשים שגדלו ברוסיה של סטאלין ואינם מכירים בשום מניע פרט לאינטרס או לפחד, ובשום שיטות פרט לערמה ולכוח. הם ירשו את המסורות הפוליטיות של המדינה הצארית, אך בלי המעצורים המוסריים של הכנסייה האורתו-דוקסית. לגביהם, תפיסות כגון חוקיות, יושר ומשחק-הוגן הן חסרות משמעות. כיוון שחונכו על ברכי הדוקטרינה המארקסיסטית והפרקטיקה הסטאלי-

1. כאן ניתן להזכיר דימוי אחר. מדינאים מסוימים פועלים, כאילו אין ענינם טיפול ביריב אלא בשותף, ומרקדים הם מעין מינואט שבו כל תנועה או מחוה מחייבים תגובה מתאימה. זירת התגוששות תהא דימוי טוב יותר מרצפת אולם ריקודים.

נית, אין הם חשים שום רגשות חטא או אשמה, שום מוסר-כליות וחמלה. הבזו שהם רוחשים לחוק ולדעת-הקהל מעניק להם חופש-פעולה מבית ומחוץ במידה שאין מדינאים מערביים מסוגלים להשיגה. זאת לטווח קצר. לטווח ארוך — טמון בכך מקור חולשה וסכנה. ברית-המועצות היא כבית שאין בו קופסת-נתיכים לחשמל, ואין איש יודע מתי והיכן יהיה הקצר. המנהיגים הסובייטים, המוגבלים על-ידי הכשרתם והשקפתם, אינם מסוגלים להבין שום מערכת הפועלת באורח שונה משלהם, ושופטים הכל במונחים-הם. על מנהיגינו המערביים להימנע משגיאה דומה.

מטרותיהם ושיטותיהם של הסובייטים במזרח-התיכון

אני פונה עתה למטרותיהם ושיטותיהם של הסובייטים במזרח-התיכון. שאלה ראשונה היא חשיבותם היחסית של היעדים הרוסיים והקומוניסטיים. מוס-כס עתה על הכל, כי ברית-המועצות פועלת כמעצמה גדולה אשר לה יעדים לאומיים, ולאמיתו של דבר — אימפריאליים. הקומוניזם ככוח מהפכני מת ברוסיה, וכן באותו חלק של התנועה הקומוניסטית העולמית שבשליטתה של רוסיה. אכן, נהוג עתה לכנות אלמנטיים פרו-מוסקבאיים בתנועה הקומוניסטית בשם שמרנים, והדבר עלול לגרום לאי-הבנה.

הקומוניזם מוסיף להתקיים כאידיאולוגיה לגיטימית בבריה"מ ובגוש הסובייטי ותפקידו כפול — הצדקת קיומן של ההיררכיה מבית ושל השליטה מחוץ — בניגוד למה שמכונה במערב בשם „המעמדות השולטים“, שאיבדו את הרצון לשני הדברים כאחד. ויצוין, אגב אורחא, כי המאה העשרים לא המציאה מכשיר מוצלח יותר מן הקומוניזם לדיכוי המעמדות העובדים.

הקומוניזם חשוב גם משום שבאורח בלתי-נמנע, תוך פעפוע וחלחול, מעצב הוא את דרכי ההערכה, והתכנון, הן מבחינה טקטית הן מבחינה אסטרטגית, בחברה שבה חונכו כולם על ברכי ההיסטוריה הקו-

מוניסטית, על ההיגיון הקומוניסטי ועל תורת המוסר הקומוניסטית. אף אם מנהיגי ברית-המועצות אינם מאמינים עוד אלא בכוח, הרי חשיבתם והתנהגותם מעוצבות עדיין על-פי החינוך הקומוניסטי, כשם שהמערב מעוצב עדיין על-פי הערכים שהורשה לו המסורת היהודית-נוצרית.

לעתים נשאלת השאלה האם המדיניות הסובייטית היא התקפית או הגנתית. זו נראית לי בעיה מלאכותית. את המדיניות הסובייטית ניתן לתאר באורח הטוב ביותר כאימפריאליסטית; כלומר, אימפריאלית במובן המסורתי ולא-דוקא במובן המודרני — זאת אומרת התפשטות מתמדת, זהירה אך חסרת-רחמים שאותה ייחסו בוגי-אימפריות קודמים לרצון-האל, והרוסים מייחסים אותה לחוקי-ההיסטוריה שאי-אפשר לשנותם. לדעתם מעניקים חוקים אלה תפקיד מיוחד הן למערכת הסובייטית והן לעם הרוסי הגדול. השליטה האימפריאלית הסובייטית, אם במושבות הנשלטות ישירות ע"י הרוסים ואם במדינות המשועבדות, שונה במידה רבה מאוד ממה שמכונה „אימפריאליזם ליברלי“ של בריטניה הגדולה, שהטריד את משרתיו, גמל למתנגדיו והכשיר את ירידתו ונפילתו. המנהיגים הסובייטים רדופים פחדים רבים, אך עדיין ניחנים הם בתיאבון, באכזריות, בקפידה ובתחושת שליחות שהם יסודות נחוצים להלך-הרוח האימפריאלי, ואשר במערב פינו מקום לרניה, אשמה וספק.

אישיות אמריקנית השוותה את ברית-המועצות, ביחסי החוץ שלה, לפורץ המהלך במסדרון של בית-מלון, מנסה את ידיות הדלתות ונכנס פנימה בדלת שהוא מוצאה פתוחה. ניתן אולי להוסיף הבחנה בין אזורים שנראה לרוסים כי הם בבחינת אינטרס לאומי רוסי חיוני, ושבהם נושא הפורץ מכשירים — לאמיתו של דבר כלי-נשק — באורח גלוי למדי, וממשיך בעבודתו אפילו כאשר עוקבים אחריו, לבין האזורים האחרים, שחשיבותם המיידית פחותה, ובהם פועל הוא יותר כגנב במחתרת. הפורץ מהלך מזה שנים רבות מסביב לפריפריה העצומה של הגבול האימפריאלי הרוסי, בוחן ובודק, ונע הלאה למקום אחר כאשר הוא נתקל בהתנגדות קשה. משנעצרו בהתקדמותם לעבר המזרח-התיכון על-ידי מלחמת קרים (1853—1856), נעו הרוסים לנהר אַמור ולמזרח-הרחוק, וייסדו ב-1860 את ולדיווסטוק. משנעצרו שוב על-ידי אמנת ברלין (1878), שנתנה אֶרכה נוספת לתורכים, התקדמו לתוך אסיה המרכזית, והגיעו ב-1884—1885 לגבולות אפגניסטאן.

התקופה שלאחר מלחמת-העולם השנייה מגלה מגמה דומה. משסולקו מאיראן ב-1946, השתלטו הרוסים על צ'כוסלובקיה והטילו הסגר על ברלין ב-1948. משנחסמו באירופה על-ידי התנגדותו של טיטו ועל-ידי הקמת נאט"ו ב-1949, פנו למזרח-הרחוק. לאחר השלום בקוריאה ב-1953 פָּשַׁל המועד למאמץ נוסף במזרח-התיכון.

מטרות הסובייטים באיזור

מהן מטרות המדיניות הסובייטית במזרח-התיכון? את התפתחותן של אלה אפשר לראות בסדר היסטורי בשלושה שלבים:

היעד הראשון והמסורתי היה להפעיל לחץ על תורכיה ואיראן, וע"י כך להבטיח את דרכי הגישה הדרומיות לאימפריה הרוסית. במסעותיהם הארוכים דרומה ומזרחה בחיפוש אחר גבול טוב יותר, קנו להם הרוסים שליטה על אזורים נרחבים ועל עמים רבים. בעקבות זאת, גבול יציב פירושו היה לא רק גבול-הגנה טוב במונחים צבאיים, אלא גם הגנה על העמים הנתונים לשלטונם בתוך הגבול האימפריאלי מפני השפעה או הסתה על-ידי קרוביהם או בני דתם שלא הוכרעו מעבר לגבול. הגנת מוסקבה הובילה לורשה ולפראג, לסופיה ובחוסר-הצלחה לבלגראד. הגנת באקו עשויה היתה להוביל לבגדאד ולבצרה. כאשר לא ניתן היה לספח או לכבוש בנחות חבל-ארץ מסוים, דאגו הרוסים כי האיזור יישאר חלש ומבודד, ומנעו מהיעשות מושב או מכשיר של מדינה בעלת-עוצמה עוינת-בכוח. מעל לכל, היה צורך להקפיד כי לא יימצא בשליטתה של מעצמה גדולה יריבה.

האינטרס הרוסי במזרח-התיכון, פנה משום כך, במשך מאות שנים בראש וראשונה לעבר תורכיה ואיראן, הארצות השוכנות מדרום לגבול הרוסי וסמוך לו, והמאוכלסות בעמים קרובים בלשונם, בתרבותם ובדתם לאלה שכבר אוגדו, באמצעות כיבושים, בתחום השליטה האימפריאלית.

המתקפה הסובייטית הראשונה במזרח-התיכון מייד לאחר המלחמה כוונה, כתוצאה מכך, כלפי תורכיה ואיראן, וכללה דרישות לבסיסים במצרים התורכיים, לסיפוח חלקים מתורכיה המזרחית, וכן ניסיון לייסד שלטון-בובה של דמוקרטיה-עממית באיזור הכ"ב בוש ע"י הסובייטים באיראן הצפונית. המתקפה הרוסית נגד תורכיה ואיראן נכשלה אז. שתי המדינות ניצבו איתנות, ובעזרת המערב הצליחו להשפיע על הסובייטים לסגת. בפעולותיהם יצרו הסובייטים עצמם את המצב שאותו ניסו למנוע, והפגינו בפני תורכיה ואיראן מצד אחד ובפני המערב מן הצד האחר, הן את הסכנה — והן את התרופה לה. כך פתחה פעולת הסובייטים את שרשרת המאורעות שהובילה לדוקטרינת טרומן, להכללת תורכיה ב"נאט"ו, וליצירת סאנט"ו (ברית-המרכז).

תורכיה ואיראן היו היעדים העיקריים של התנועה הסובייטית לעבר המזרח-התיכון בשנים 1945—1946; והן נשארו מוקד התעניינות ראשון-במעלה של המדיניות הסובייטית במזרח-התיכון עד היום הזה. היעד השני, בתקופה שלאחר המלחמה, היה סי"לוק ההשפעה המערבית מן הארצות הערביות, שנחשבו אז כבסיס פוטנציאלי להתקפה על ברית-המועצות

או על האזורים שבשליטתה. מסיבה זו תמכה ברית-המועצות בשנים 1947—1948 בישראל ולא בערבים. באותה עת נראתה בריטניה כמעצמה המערבית המרכזית במזרח-התיכון, והתמיכה בישראל היתה הדרך הטובה ביותר לסילוק הבריטים מארץ-ישראל. מש-הושגה תוצאה זו הוסרה התמיכה הסובייטית מישראל, ולאחר מכן הוטתה למקום אחר.

השלב הבא—הנוכחי—בא עם נסיונם של הרוסים תחילה לחדור לארצות ערב, ואחר-כך לשלוט בהן. המטרה ההתחלתית, ואולי אף עתה המטרה העיקרית של ההרפתקה הסובייטית בין הערבים, היתה להניע לחצים חדשים על תורכיה ואיראן, ועל-ידי כך לשכנען לשנות, או לפחות למתן, את מדיניות-החוץ שלהן. ההתקפות החזיתיות על תורכיה ואיראן נכשלו, וחזרה עליהן לא נראתה בת-ביצוע עתה, כששתי המדינות נשענות על בריתות מערביות. תחת זאת אימצו הסובייטים טקטיקה של דילוג וכך יכלו לאגוף את שכנותיהם הדרומיות מן העורף. מדיניות זו כבר השיגה הצלחה מסוימת. ההתקדמות הסובייטית, שבאה בד בבד עם ספקות-לסירוגין בדבר כושר שיפוטם ואמינותם של האמריקנים, הובילו את תורכיה ואיראן כאחת להערכה-מחדש של עמדותיהן. אף לא אחת מן הארצות פרשה מבריתותיה, אך שתיהן מצאו לנכון לתקן את גדרותיהן בצפון.

משמעותי הדבר כי עד כה סירבו הסובייטים לתמוך בעיראק בריבה עם איראן בעניין שאט-אל-ערב. הם יכלו, כמובן, לעשות זאת בכל עת אילו סברו כי הדבר משתלם, כשם שיכלו לתמוך בתביעות האיראניות של הסורים כלפי תורכיה. אלה הם מנופים שימושיים נגד שתי הארצות.

הקלות והמהירות הנראות-לעין של ההצלחות הסובייטיות בין הערבים עודדו שאיפות נרחבות יותר. ההישג הברור ביותר עתה הוא הכוח לאיים על האגף הדרומי של נאט"ו, הן מבחינה צבאית, והן באמצעות אספקת הנפט שלו. ישנם סימנים, כי כלכלת ברית-המועצות וכלכלת גרורותיה עשויות להסתמך על הנפט המזרח-תיכוני; אך בינתיים האינטרס הכלכלי הישיר בנפט זה חשוב לה פחות מן האינטרס האסטרטגי — כלומר, מן היכולת לאיים על, או לנתק את, אספקת הנפט המזרח-תיכוני לעולם החופשי. פיתוי נוסף הוא האפשרות להרחיב את ההשפעה הרוסית ממצרים לאורך החוף הצפון-אפריקני, ועל-ידי כך לקדם אותה לתוך היס-התיכון המערבי.

העימות עם ארצות-הברית הוא עדיין מקור דאגה סובייטי רב-חשיבות באיזור. אולם, העימות עם סין וההתערבות הסינית הגוברת בדרום-ערב, באפריקה המזרחית ובמקומות אחרים, הוסיפו בשנים האחרונות מימד חדש ופרספקטיבה חדשה לאסטרטגיה הסובייטית. המזרח-התיכון הוא גשר היבשה לאסיה ולאפריקה, הקשר בין היס-התיכון לאוקיינוס-ההודי. למוצאותיו הדרומי והמזרחי — יס-סוף והמפרץ-הפרסי — מתחילה להיות נודעת משמעות חדשה.

בחסות הרוסית, לבין התערבות צבאית רוסית אפק-טיבית, אשר — כדי שתהא אפקטיבית — יהא עליה להיות ניכרת ביותר. אחרת עשויה לקרות לרוסיה תקרית „פּוֹאָבְלוֹ" משלה — בקנה-מידה גדול יותר, ותוצאות מזיקות הרבה יותר.

ההחלטה הסובייטית תלויה במדיניות האמרי-קנית, וביתר דיוק — בהערכה הסובייטית של המדי-ניות האמריקנית. בעבר אשמו הרוסים בטעויות-הערכה חמורות שאולי תיסלחנה, כיוון שאחרים, ואף אמריקנים רבים, שגו בדומה לעתים קרובות. הדבר אירע במיוחד בקיץ האחרון. האתגר הקל ביותר לסמ-כות השלטון נתקל ברוסיה בעונש מידי והולם. נראה כי משקיפים סובייטים, בראותם את ההתלבטות הר-בה של ארצות-הברית, הזוכה גם לפרסום נרחב, הניחו כי ארצות-הברית מתפוררת וחדלה להיות כוח אמיתי המסוגל לשקוד על מדיניות-חוץ כלשהי במזרח-התיכון או בכל מקום אחר. הנחה זו השתקפה בהפרה מחו-צפת ונתעבת של הפסקת-האש (בין ישראל ומצרים) החל מיום חתימת ההסכם ממש, וקיבלה לכאורה חיזוק בנסיגונותיהם התעמלניים של דוברים אמרי-קניים אחדים להתעלם מכך. התעוזה שגילתה ארצות-הברית לאחר מכן, באורח בלתי-צפוי, במזרח-התיכון ובמקומות אחרים, עוררה את הרוסים לשיקול חוזר. מקור נוסף לדאגה סובייטית היתה פרשת החטיפה בספטמבר ותולדתה. דבר זה הזכיר לרוסים מה שכבר יכלו לראות ב-1967 — אופיה של המדיניות הערבית, שאין לצפותה מראש ואין לשלוט בה. הרר-סים אינם אוהבים את הבלתי-צפוי והבלתי-ניתן לשליטה. כתוצאה מכך נראו סימנים של שיקול מחו-דש והערכה מחודשת. הלקח שלמדו ב-1967 היה כי צריך להדק את שליטתם על בני חסותם הערבים. איננו יודעים אילו לקחים לומדים הם הפעם. אם יחליטו הסובייטים שהמצב הנוכחי הוא בלתי-יציב ומסוכן מכדי שיחוש בו בנוח, וארצות-הברית נוקשה באמת, אזי יסכימו, מן הסתם, להפסקת אש כמו בקוריאה, ואולי אף יאפשרו — אני מדגיש יאפשרו, ולא יעודדו — עשיית שלום. אולם אם יחליטו כי הנוקשות האמריקנית היא נסיון-בוסר, ותיעלם תוך השנה או השנתיים הקרובות, יחזיקו בקו נוקשה כל עוד לא יראו בו סכנה. אם יזכו להסכמה שבשתי-קה, יכול דבר זה להימשך לאורך ימים.

צרכי המדיניות האמריקנית

לפיכך תלוי העתיד במידה רבה מאוד במדיניות האמריקנית באיזור. זו עשויה לכלול את המטרות הבאות:

2. הכוונה למעשי חטיפה של 4 מטוסים, השייכים לחברות-תעופה שונות, עלידי ארגוני מחבלים בספטמבר 1970. כל ארבעת המטו-סים החטופים פוצצו.

מטרתם הברורה של הסובייטים היא לשמור, לגבש ולהרחיב את עמדתם בארצות ערב. כדי לנצל את עמדתם במלואה, זקוקים הם לפתיחתה מחדש של התעלה, דבר שיחזק מייד ובמידה עצומה את עמדתם הימית — ולפיכך, הפוליטית — ביס-סוף ובאוקיינוס-ההודי. מן הצד האחר, פתיחתה מחדש של התעלה תחייב הסדר שלום, שיחליש ואולי יביא קץ למאחזם במצרים. זהו חלק מן הדילמה הסובייטית במזרח-התיכון. אך אין זו הדילמה כולה.

ההערכה האסטרטגיה של הסובייטים

נראה כי האסטרטגיה של המנהיגים הסובייטים, היא לשמור על מצב של מתיחות שהיא פחותה ממלחמה, ועלידי כך להבטיח את המשך התלות של הערבים בסובייטים והזדקקותם לעזרתם. האינטרסים הסוב-ייטיים נראים, איפוא מנוגדים לשלום-אמת באיזור. אולם מצב זה הוא בלתי-יציב מטבעו, ולפיכך טומן בחובו סכנות רבות, במיוחד לסובייטים עצמם. ראשית, התפכחות גוברת והולכת של הערבים מן האמונה בידידות הסובייטים. ברית-המועצות היא מגן כבד — אך הערבים מודעים יותר לכובד מאשר להגנה. הסובייטים זקוקים מאוד להשגת ניצחון כלשהו על ישראל, כדי לשכנע את הערבים בערך הגנתם. לשם כך, עליהם לשכנע את ארצות-הברית לספק להם ניצחון כזה — משימה שאיננה כה כבדה כפי שצריכה היתה להיות.

סכנה אחרת היא, כי המצב יחרוג לפתע משלי-טתם של הסובייטים ויתדרדר לקראת מלחמה, דבר העשוי להעמיד את הרוסים בפני ברירה קשה מאוד. ב-1967 האמינו הרוסים, כי בני חסותם ינצחו אם יניחו לבדם, והנציג הסובייטי במועצת-הבטחון נאבק תחילה קשות לדחות את הפסקת-האש, כדי לתת לערבים שהות להשלים את נצחונם. אז טעו הרוסים והם לא יחזרו על טעות זו. עתה יודעים שני הצדדים כי אם תפרוץ מלחמה, תהיה בפני הרוסים הברירה בין ניצחון ישראלי, ועמו אבדן סופי של האמון הערבי

1. להבהיר לרוסים כי התערבות ישירה תגרום סיכונים שיקשה להם לקבלם.

2. להבהיר את המדיניות לישראלים ולערבים כאחד, כך שזו לא תגרום לבהלה מחשש פחד מבגידה, ואף לא לעידוד על-ידי סובלנות כלפי קשיות-עורף.

3. להבחין בין ידיד לאויב—יכולת זו היא תנאי ביולוגי חיוני לקיומו של כל חי. במזרח-התיכון, אולי יותר מאשר בכל מקום אחר, מצפים ממך לסייע לידידך ולא לאויבך. עדיף, כמובן, להעביר אויבים לצדך מאשר להביסם. אך דבר זה אין להשיגו על-ידי חיזור אחריהם אלא על-ידי יצירת מצב שבו יחזרו הם אחריך. אם, כפי שמבקשים אחדים, תופיע כידיד שאינו בטוח וכאויב שאינו מזיק, אם תנהג להפחיד את ידידך ולחזר אחר אויבך — אל תפתע אם לא יארכו הימים ואויבך יהיו רבים מידידך.

4. לנקוט צעדים מתאימים להגנה על אינטרסים מערביים חיוניים, למשל במפרץ-הפרסי, באוקינוס-ההודי ובים-התיכון, ולהבהיר כי דבר זה אכן ייעשה.

5. נוסף לכל זאת, להמשיך לפעול למען שלום במקרה הטוב ביותר ירשו הרוסים הסדר. אין לסמוך עליהם כי יסייעו להביא לידי הסדר. משא-ומתן, כדי שיהא לו סיכוי כלשהו להצלחה, חייב לכלול לבסוף, בצורה כלשהי, את הצדדים עצמם. פירוש של דבר — ממשלת ישראל וממשלות המדינות הערביות, ולא ישויות מעורפלות ובלתי-מוחשיות כמו יהודים, ערבים, ציונות, פאן-ערביות או מהפיכה. שלום יבוא רק כאשר יבינו שני הצדדים כי הוא נתון בידיהם וכי המעצמות לא תאכופנה ואף לא תמנענה אותו.

נקודה אחרונה. לעתים טוב יותר לשבת ולהמתין כשהקלפים בידך מאשר לפתוח במשחק. ישנה נטיה כללית, במיוחד באמריקה, להבטיח כי פעולה, או אף פעלתנות סתם, עדיפות מחוסר פעולה, הן מבחינת הכדאיות והן מהבחינה המוסרית. לעתים, זה היפוכה של האמת.

במצב של קיפאון, עשוי לעתים פרץ של פעילות קדחתנית להוביל להחלשת עמדתך לטובת יריבך שאינו נייד ושהוא אולי טיפש ממך — אך סבלני יותר.

העמדות האמריקניות והסובייטיות

בניגוד לרושם השורר, קלה יותר המשימה העומדת בפני המערב במזרח-התיכון מזו שעומדת בפני רוסיה, וזאת מכמה סיבות. ראשית, החולשות בעמדה של רוסיה עצמה. בסיסה הכלכלי והטכנולוגי חלש במידה רבה, כך שמאמציה והשקעתה עולים לה יותר, ומשיגים באורח יחסי פחות מאלה של המערב. גם הצער תיה הפוליטיות והתרבותיות קוסמות פחות, ולא הצליחו לעורר התלהבות בין הערבים ועמים אחרים

שיכלו לצפות עליהן מקרוב. אין למנוע כליל תצפית מעין זו.

גרורותיה של רוסיה הן העניות שבמדינות האיי-זר, בלתי-יציבות ואי-אפשר לצפות את מעשיהן מראש, ומבחינה כלכלית — עולות הן ביוקר רב. זהו חסרון מושרש ונמשך. אפילו מדינות עשירות שאימצו לעצמן שיטות מהפכניות בפנותן לעבר רוסיה, נעשו מדינות עניות. לא יידרש למהפיכה זמן רב כדי לדלדל אפילו את לוב, מדינה עשירה עד מאוד, ולהביאה לאותו מצב מדולדל שמהפיכות, שבאו בזו אחר זו, גרמו לעיראק שהיתה בעבר מדינה משגשגת.

פעולת רוסיה נתונה לפיכך לכמה מגבלות. בנות-חסותה נזקקות ללא הפסק לסיוע צבאי ולתמיכה כלכלית כאחד, בעוד שבנות-חסותה של אמריקה הן, בהשוואה, חזקות ומקיימות את עצמן. על הרוסים, לכן, לשאת מעמסה כלכלית עצומה, שהיא כבדה לגביהם, יחסית, במידה גדולה בהרבה, וגורמת להם מאמץ גדול אף יותר מאשר גורמת מלחמת ויאט-נאם לארצות הברית.³ מבחינה צבאית, עול ההתערבות, על כל הסיכונים הנובעים ממנו, מוטל על רוסיה. שתי בנות-חסותה של אמריקה בטוחות יותר אם אין מפריעים להן.

ע"י נוכחותה ופעולתה בארצות הערביות, מקי-מה בינתיים רוסיה במהירות רבה מצבור של רוגז ושנאה כלפיה, כמו אלה שבהם נתקלו לפני כן המדינות המערביות באיזור, ושעדיין נתקלת בו ארצות-הברית באותם חלקי תבל שבהם ממלאת היא תפקיד מקביל, אם כי לא זהה. המזרח-התיכון מתחיל בהדרגה להבין את עובדות האימפריאליזם הרוסי, ול-הפנות מבטי-געגועים כלפי המערב.

לנוכח כל זאת, עמדתה של רוסיה במזרח-התיכון היא בלתי-יציבה ובלתי-בטוחה. משום כך מסוגלת היא, פחות מן המערב, להימנע מפעולה ול-צפות להשתלשלות המאורעות. טבעי הדבר, כי תשמח לעזרת המערב בשינוי מצב זה לטובתה. אין כל חובה להושיט לה עזרה זו.

אם יישמר השלום, ואפילו השלום הנוכחי, תהא מן הסתם התפתחות לעבר ייצוב ולבסוף אף יישובו של הסכסוך הערבי-ישראלי. אם תסיק רוסיה מסקנה כי כוונות המערב אינן כוונות רציניות, יבואו בעקבותיה סכנות חמורות. אם אכן יוכח כי מסקנה רוסית כזאת יש בה ממש, תהא התוצאה מחרידה, ולא למזרח התיכון בלבד.

3. הערכות הסיוע הסובייטי למזרח-התיכון ולצפון-אפריקה עד ספטמבר 1970 הן כדלקמן: סכום כולל של 4 מיליארד דולאר, המורכב כלהלן: איראן 290 מיליון דולאר; דרום-תימן — 10 מיליון דולאר; תימן — 65 מיליון דולאר; סודאן — 60 מיליון דולאר; לוב — 25 מיליון דולאר; עיראק — 690 מיליון דולאר; סוריה — 490 מיליון דולאר; אלג'יריה — 275 מיליון דולאר; ומצרים — 2,100 מיליון דולאר. מספרים אלה אינם כוללים נשק וכיוצא בו, שסופקו מאז ספטמבר 1970.